

ETIKA PRO DĚTI

TRITON

Povídejte si
s dětmi o etice:
poctivost, přátelství,
tolerance a dalších
106 věcí, na kterých
opravdu záleží

**MICHAEL
PARKER**

TRITON
Praha / Kroměříž

Michael Parker

ETIKA PRO DĚTI

Povídejte si s dětmi o etice:
poctivost, přátelství, tolerance a dalších 106 věcí,
na kterých opravdu záleží

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Parker, Michael

[Talk with your kids. Česky]

Etika pro děti / Michael Parker ; přeložila Viola Somogyi. -- 1. vydání.

-- V Praze : Stanislav Juhaňák - Triton, 2017

Přeloženo z angličtiny

ISBN 978-80-7553-152-0

37.015.31:17 * 37.015.312 * 173.5/.7

- etická výchova
- výchova k hodnotám
- rodiče a děti
- příručky

37 - Výchova a vzdělávání [22]

ETIKA PRO DĚTI

**MICHAEL
PARKER**

přeložila Viola Somogyi

Stanislav Juhaňák – TRITON

Michael Parker

ETIKA PRO DĚTI

Povídejte si s dětmi o etice:

poctivost, přátelství, tolerance a dalších 106 věcí,
na kterých opravdu záleží

*Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována, rozmnožována ani jinak šířena
bez písemného souhlasu vydavatele.*

Copyright © Michael Parker 2014

© Stanislav Juhaňák – TRITON, 2017

Translation © Viola Somogyi, 2017

Cover © Renata Brtnická, 2017

Vydal Stanislav Juhaňák – TRITON,

Vykáňská 5, 100 00 Praha 10,

www.tridistri.cz

ISBN 978-80-7553-152-0

Fioně

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Jeremymu Madinovi a Helen Nugentové z Cranbrooku, že tento program od samého počátku podporovali. Jane Curryové za to, že ji nápad zaujal a že ho rozvinula. Phillipu Camovi, Sandy Lynchové a všem ostatním ze společnosti Philosophy in Schools, s nimiž jsem za ta léta pracoval. Rodu Farrawayovi, Christophu Gauchatovi, Peteru Hipwellovi, Anne Robertsonové a všem těm, kdo byli nápomocni v diskusích souvisejících s touto knihou. Jonahu Darlingovi děkuji za fotografie. Dále děkuji své agentce Selvě Anthonyové a svým rodičům a učitelům za to, že mi předali morální cit, kterým snad disponuji. Svě ženě Fioně za mnohé rozhovory o Rozhovorech. A svým dětem Julii a Eleně.

Veškerý zisk z této knihy je určen na vybudování školy Jeremyho Madina v Nepálu.

ÚVOD

PROČ VZNIKLA TATO KNIHA?

Chtěli byste, aby vaše dítě bylo raději inteligentní, nebo spíše hodné?

Pravděpodobně jste spontánně odpověděli: „Obojí.“ Ale co kdybyste obojí mít nemohli? Co kdybyste mohli mít dítě, které by bylo hodné, ale nijak pronikavě inteligentní, anebo dítě inteligentní, ale nijak zvlášť hodné? Které byste si vybrali?

Taková zapeklitá otázka...

Pravděpodobně nakonec, možná dost zdráhavě, prohlásíte, že „hodné“ (protože to vás pak bude chodit navštěvovat do domova důchodců). Pokud se mýlím, měli byste tuhle knihu raději odložit a začít místo ní shánět *Rozhovory s dítětem o společnosti MENSA*. Pokud mám ale pravdu, je pro vás tato kniha jako stvořená.

Mnohé rodiny a téměř všechny školy tráví spoustu času rozvíjením intelektu dětí. Není na tom nic špatného. Ale domnívám se, že přinejmenším stejně důležité je vědomě se zabývat *morálním* rozvojem další generace, aby se z ní stali slušní členové společnosti. Tento trend už v mnoha domácnostech a školách takřkajíc bublá pod povrchem, ale je v našich silách jej zviditelnit, aby se stal explicitním. Můžeme toho docílit řešením spousty spletitých problémů a samostatným uvažováním a rovněž díky obsáhlé moudrosti věků. Tohle všechno vám nabízí tato kniha.

ODKUD DĚTI BEROU SVÉ HODNOTY?

Samozřejmě musím začít poznámkou, že z dětí se nutně nestanou nemorální stvůry, když se jim tahle kniha do rukou nedostane. Děti se učí etickým a morálním zásadám všude kolem sebe: někdy i ve škole, od kamarádů, v kostele, ve sportovním oddílu nebo na hodině baletu. Nejdůležitějším místem, kde si dítě osvojuje tento systém zásad, je domov (maminko a tatínku, to není nátlak). Něco takového by nikoho nemělo příliš překvapovat – domov je místem, kde dítě stráví největší část svého formativního období.

Děti se neučí etickým a morálním zásadám z nějaké příručky. Děti se učí ohleduplnosti na základě toho, jak ohleduplně se chovají jejich rodiče. Učí se empatii podle toho, jak moc se o ně rodiče zajímají. Učí se štedrosti tím, že přihlížejí, jak štedří jsou jejich rodiče k jiným. Je tomu tak odjakživa. Základní etická a morální pravidla jim nejvíc předávají rodiče při každodenních interakcích: „Půjč tu hračku sestřičce.“ – „Počkej, až budeš na řadě.“ To všechno jsou etické a morální pokyny, které se ve většině rodin nenápadně předávají den co den.

I morálně zásadoví rodiče mohou ovšem mít děti, které podvádějí, lžou a vrážejí na ulici do babiček – koneckonců rodiče pro dítě nejsou jediným zdrojem učení. Pozitivní příklad rodičů je však velmi cenný.

Tato základní, praktická etická a morální výchova se sice nemění, ale v posledních dvou generacích se změnil způsob, jímž jsou etické a morální zásady explicitně předávány. Došlo k několika významným posunům.

Zprv v životě dítěte už nehrají tak důležitou roli organizace mimo rodinu, například církev. Mnohá náboženství kladou důraz na poskytování pokynů, jak žít, a předávají zcela zásadní etická a morální poselství – dobročinnost, štedrost, péči a smysluplnost. Například: „Jak chcete, aby lidé jednali s vámi, tak jedněte vy s nimi.“ Etická a morální nauka náboženství coby morální kompas je však něco, co už se mnoha dětem nedostává. Nemusíte souhlasit s teistickými

názory kteréhokoliv z hlavních náboženství, ale přesto si vážíte hodnoty etických a morálních ponaučení, která jsou v jeho učení obsažena.

Zadruhé mají někteří rodiče v dnešní době pocit, že už nemají dostatečnou autoritu potřebnou k tomu, aby etické a morální zásady u svých dětí „prosadili“. Relativismus a postmodernismus nám sice poskytl skvělé vhledy, ale nezpracovaný přebytek těchto myšlenek způsobil, že mnozí rodiče si obecně kladou otázku, jestli ještě *cokoliv* vůbec může být pravda. Člověk, který se pokouší očekávat nebo uplatnit pevné etické a morální zásady, proto může být vnímán jako staromódní despota; „nenapodobuje“ pouze své rodiče, ale přímo prapraprarodiče. Takhle na svoje děti ani jejich kamarády žádný velký dojem neuděláte. Například přesvědčování, že „ve fungující společnosti (rozuměj v tomto domě) jsou povinnosti stejně důležité jako práva“, může snadno znít jako tlachy z předminulého století. Je však důležité trvat na tom, že „povinnost podílet se na domácích pracích je druhou stranou práva žít v domě, kde to nevypadá jako na hnojišti“.

Relativismus a prohlašování, že „všechny názory mají stejnou hodnotu“, bývá často laciný způsob, jak rodiče a učitele zaskočit, když se řeší etické a morální problémy a jde o tuhého. Podle mého názoru se právě toto v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století v některých zemích stalo s některými prvky hnutí „ozřejmování hodnot“, kdy učitelé schvalovali všechny hodnoty, se kterými dítě přišlo. Dítě mohlo například prohlásit: „Je pro mě důležité myslet jen na sebe a všechny ostatní ponižovat.“ Kdyby vychovatelé toto tvrzení korigovali, bylo by to považováno za indoktrinaci. Podle mého názoru je však jasné, že ne všechna etická a morální stanoviska jsou stejně hodnotná a že některé hodnoty jsou lepší než jiné. Mám-li znovu použít příklad: když přijde do třídy, kam chodí vaše dcera, nový chlapec a nemá nic k svačině, NENÍ eticky a morálně ekvivalentní, jestli se s ním vaše dcera rozdělí o svačinu, nebo mu dá ránu pěstí. To první je laskavé, to druhé je kruté. I když bude vaše dítě tvrdit, že je to jinak, nic to nezmění. Jak se s podobnou situací citlivě vypořádat při rozhovoru, uvedu dále v „Rozhovorech s dítětem ,naštěstí“.

TAKŽE KTERÉ HODNOTY JSOU SMYSLUPLNÉ?

Až budete se svými dětmi diskutovat o otázkách v této knize, budete jistě doufat, že si osvojí sadu „dobrých“ hodnot. Občas ale může být obtížné přijít na to, které hodnoty to vlastně jsou. Níže uvádím seznam hodnot, které by vám mohly vyhovovat jako hodnotový základ pro vaše děti, jak budou postupně růst a rozvíjet se (jsou uvedeny i v Rozhovoru 75).

Vyžadovat po někom, aby si všechny tyto hodnoty osvojil, je samozřejmě těžké. A s některými se to snadno může přehnat – například příliš „asertivity“ může být na škodu. Nicméně seznam je to užitečný.

Asertivita	Naděje
Bezúhonnost	Nadšení
Cílevědomost	Nápomocnost
Čestnost	Něha
Disciplinovanost	Nezávislost
Dobročinnost	Obdiv
Důstojnost	Oddanost
Důvěra	Odhodlanost
Důvěryhodnost	Odolnost
Empatie	Odvaha
Hloubavost	Ohleduplnost
Idealismus	Optimismus
Iniciativnost	Otevřenost
Laskavost	Péče
Láskyplnost	Píle
Lidskost	Poctivost
Loajálnost	Pochopení
Milosrdenství	Pokora
Mírumilovnost	Pravdomluvnost
Moudrost	Prostota

Pružnost	Štědrost
Přátelskost	Takt
Radostnost	Tolerantnost
Sebedůvěra	Trpělivost
Shovívavost	Tvořivost
Schopnost ocenit druhého	Uměřenost
Schopnost odpouštět	Upřímnost
Schopnost sebeobětování	Úslužnost
Schopnost spolupracovat	Vděčnost
Síla	Věrnost
Skromnost	Veselost
Slušnost	Víra
Smiřlivost	Vnímavost
Smysl pro humor	Všímavost
Smysl pro spravedlnost	Vyrovnanost
Soucinnost	Vytrvalost
Spokojenost	Zdvořilost
Spolehlivost	Zodpovědnost
Stálost	Zvídavost
Statečnost	

HODNOTA DISKUSE

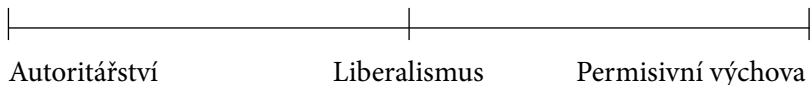
Doma by se o etických a morálních hodnotách mělo mluvit pravidelně. Často se to už děje. Kdykoli vaše dítě přijde domů s příkladem nějaké „nespravedlnosti“, která se mu stala ve škole, je to příležitost k rozhovoru o etice a morálce. Když se při sledování televize nebo v kině objeví nějaký problém, i to je příležitost k rozhovoru o etice a morálce.

Rozhodně nenavrhují návrat ke „starým zlatým časům“, kdy se dětem jednoduše *sdělilo*, jak se chovat slušně a ohleduplně. Naopak, navrhuji téměř pravý opak. Navrhují, aby o etických a morálních otázkách v dialogu diskutovala a rozebírala je celá rodina a aby

středobodem tohoto rozhovoru byly vaše děti. Nejedná se však ani o benevolentní „osvětlování hodnot“. Je důležité věřit tomu, že určité hodnoty jsou obecně lepší – že odvaha je lepší než zbabělost, štědrost lepší než sobectví – a že správnost těchto hodnot je ověřena v rozhovoru a na základě svobodného uvažování.

Můžete například dítěti říct: „Musíš se chovat k ostatním tolerantně“ a ono si pomyslí „to jsou zase nějaké rodičovské plky“ a pravděpodobně bude vaše slova ignorovat. Když však k *diskusi* o toleranci využijete různé situace a příklady a povedete dítě k tomu, aby došlo k vlastním závěrům, pravděpodobně usoudí, že tolerance je lepší než nesnášenlivost. Rozdíl je v tom, že dítě tento názor vysloví *samo*. Názor bude jeho a bude si za ním stát. Zkrátka a dobře, lepší než dítěti říkat, že má být tolerantní, je docílit, aby k tomuto stanovisku dospělo samo. Samozřejmě že úplně nejlepší je dosáhnout toho, aby dítě toleranci *uplatňovalo v praxi* – to však pouhé čtení této knihy nedokáže.

Promyšlené rozhovory s dětmi o etice a morálce (místo toho, abyste jim nějaké myšlenky vnucovali nebo dopustili, aby na věc neměly žádný názor) vedou k tomu, že se stáváte součástí slavné liberální tradice, která už trvá stovky let. Je to stejná tradice, díky níž nyní máme demokracii, svobodu slova, bylo zrušeno otroctví a vysílá se Monty Python. Liberalismus po staletí ctil nabytou moudrost věků. Byl hrdý na to, že lidé pod jeho křídly dokáží kriticky uvažovat. A byl také hrdý na to, že lidé díky němu na základě předchozích dvou prvků mohou utvářet dobře podložené názory. Vyznačuje střední cestu mezi autoritářstvím a přílišnou shovívavostí. Liberalismus je vzácný, nebývalý triumf lidského druhu a podle mého názoru je naší povinností předat ho našim dětem. A právě to uděláte, když s nimi budete rozmlouvat nad otázkami v této knize, využívat postupy etického myšlení a zamýšlet se nad filozofickými otázkami a dilematy, které jsou v ní obsaženy.

Na jednu stranu vám zpočátku může připadat, že rozhovory v knize jsou poněkud vykonstruované. Nebudeme si namlouvat, že se jedná o stejný typ konverzace, jako když říkáme: „Tak jak ses dneska měl?“ Nebo: „Nařela to už konečně Sparta Slavii?“ Důsledné diskuse o etice a morálce s dětmi patří k nejcennějším věcem, které jim můžete předat. Podívejte se na to takhle – desetitisíce rodičů v této chvíli týrají své děti gramatikou, matematikou a rozbory obsaženými v suchopárných biflovacích příručkách. Pochybují, že se z nich děti naučí, jak zaujatě, kvalitně diskutovat s rodiči. Tato kniha a rozhovory v ní obsažené coby *výchovný projekt* nabízejí mnohem zajímavější a hodnotnější aktivity.

ETIKA VE ŠKOLÁCH, ETIKA A NÁBOŽENSTVÍ

V Novém Jižním Walesu, kde působím, v některých státních základních školách vyučují etice dobrovolníci. Způsobilo to jisté politické neshody, jednak proto, že etika a náboženská výchova byly ve školním rozvrhu uvedeny jako alternativy, čímž vznikla falešná dichotomie. Podle mého názoru je něco takového politováníhodné. Jedním z výsledků náboženské výchovy má být vštěpování etických a morálních hodnot a jedním ze zdrojů etiky a morálky je právě náboženská tradice. Tyto dvě oblasti se mnohdy překrývají a neměli bychom je považovat za protiklady. Tato kniha je však určena spíše pro rozhovory o etice a morálce v domácím prostředí, nikoli ve škole, a mohou ji doma používat věřící i ateisti. Stačí, když v domácnosti panuje liberální přesvědčení, že etická a morální stanoviska mohou být podpořena rozumem.

JAK POUŽÍVAT TUTO KNIHU

Tato kniha se dá používat, jak zrovna potřebujete. Můžete se třeba rozhodnout pro „program“, který bude probíhat jednou týdně v pevně stanovený den po večeři u stolu, a probírat rozhovory postupně.

Pravděpodobněji se však rozhodnete namátkou pro rozhovory, které upoutají váš zájem. Můžete si stanovit nějakou dobu nebo knihu vytáhnout, když se naskytne vhodná chvíle. Nebo ji prostě dětem podáte a zeptáte se: „Který rozhovor vás zajímá?“ Také je možné ji mít uloženou v přihrádce v autě a k rozhovorům se uchýlit během dlouhé, nudné cesty. Nebo knihu můžete mít někde po ruce (v zásuvce nočního stolku) a ve vhodnou dobu se zmínit o některém dilematu. Nebo se inspirujte nápady z knihy a vymyslete si vlastní etické dilema, kdykoli přijde dítě ze školy domů s nějakým problémem. Je to jen na vás.

Je třeba ještě dodat, že je důležité s dětmi vést všechny ze tří kategorií rozhovorů, které v knize jsou.

Kategorie 1 – etická a morální dilemata a otázky (z celkem 109 rozhovorů je jich 81).

Kategorie 2 – otázky rozvíjející myšlení (z celkem 109 rozhovorů je jich 10 a končí nulou, tedy 10, 20, 30 atd.).

Kategorie 3 – myšlenky slavných filozofů o etice a morálce (z celkem 109 rozhovorů je jich 10 a končí pětkou, tedy 5, 15, 25 atd.).

Nejdůležitější dovedností, kterou rodiče musí zvládnout, je naučit se rozhovor rozproudit, aby se diskuse rozvíjela a nezanikla. Existuje mnoho způsobů, jak toho docílit. Několik jich najdete níže.

POKLÁDEJTE VÍCE OTÁZEK

Jakmile vaše dítě vysloví nějaký názor, zeptejte se ho, proč si to myslí, nebo je požádejte, aby uvedlo příklad. Případně mu řekněte, aby vám sdělilo důvody svého přesvědčení. Nebo je možné se zeptat, jak daný problém souvisí s jinými jeho nápady. Zeptejte se, jak se jeho názor liší od toho, s nímž před chvílí přišli jeho bratr nebo sestra. Prostě pořád pokládejte otázky. Děti jimi provázíte a vedete je k tomu, aby uvažovaly o vlastním myšlení. (Mimochodem jediné slovíčko

„proč“ dokáže rozhovor rozproudít mnohem účinněji než cokoli jiného.)

Častější pokládání otázek může být obtížnější, než by se zdálo. Můžete se nechat zlákat a začít dítěti nabízet svůj názor, což může rozhovor úplně zahubit. Někdy se musíte ovládnout a zjistit názor dětí jen pomocí vhodných otázek. Čím více mluví, tím více budou mít pocit, že si jejich názoru vážíte, a budou ochotnější účastnit se rozhovoru.

Pár specifických otázek:

- Jak by svět vypadal, kdyby to dělali všichni?
- Dokážeš přijít na příklad, jak vypadá opak?
- Jak by ses se cítil/a, kdybys byl/a v opačném táboře?
- Máš pro to ještě nějaký další důvod?
- Kdo z toho má nějaké výhody? Kdo je v nevýhodě? Je to fér?
- Co by si o tom myslel tvůj trenér/faráh/učitel/rabín/předseda třídy?
- Jakou škodu způsobí tohle rozhodnutí? Stojí to zato?
- I když nevznikne žádná škoda, může to přesto být špatné rozhodnutí?
- Proč?
- Proč?
- Proč?

ZAHRAJTE SI NA ĎÁBLOVA ADVOKÁTA

Obnáší to rychle se vydat s opačným názorem (například když celá rodina hbitě usoudí, že je v pořádku použít „nevinnou lež“, když vám babička upletla naprosto příšerný svetr). Vy pak můžete namítnout, že babičce by byla milejší pravda, aby už nemusela ztrácet čas pletením dalších svetrů, které nikdo nenosí. Je však nesmírně důležité, aby děti věděly o tom, že si hrajete na ďáblovu advokáta jen proto, aby rozhovor neskončil, a ne proto, že s nimi nesouhlasíte. Radikální neshoda dokáže rozhovor snadno ukončit.